

GEOGRAFICKÉ MYŠLENÍ

JIŘÍ DANEŠ - ZNÁMÝ A NEZNÁMÝ

Jiří Martínek

Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76,

190 00 Praha 9

martinek@hiu.cas.cz

Abstrakt.

Ačkoli je Jiří Daneš (1880–1928) obecně uznáván jako jeden z nejpřednějších představitelů české geografické vědy, jeho život a dílo se, s výjimkou souboru článků vydaných vzápětí po jeho tragické smrti, dosud nedočkalo podrobnějšího zhodnocení. Příspěvek proto shrne autorův výzkum z posledních přibližně 10 let, kdy se věnoval nejen Danešovi jako geografovi, ale také Danešovi jako osobě veřejně činné, zasahující i do politiky či diplomacie. V neposlední řadě jsou shrnuty i výsledky biografického a genealogického výzkumu o Jiřím Danešovi a jeho rodině.

Klíčová slova: dějiny geografie – Jiří Daneš (1880–1928)

1. Úvod

Osobnost Jiřího Daneše (1880–1928) je sice v české geografii obecně známá, její bližší výzkum dosud vlastně nebyl proveden. V rámci paměti vědecké obce žije jako jeden ze zakladatelů české geomorfologie a dalších oborů, a vzhledem k tomu, že zemřel tragickou smrtí v poměrně mladém věku a „nestačil se znemožnit“, žije jeho památka v podobě takřka svatého otce – zakladatele.

Při bližším zkoumání ale záhy vychází najevo, že „danešovská“ literatura je vlastně velmi chudá. Vzápětí po jeho smrti vyšlo samostatné dvoučíslo *Sborníku československé společnosti zeměpisné*,¹ které, při veškeré úctě k jeho autorům, trpí tradičním problémem nekrologů a dalších záhy vydaných textů – totiž absencí odstupu od dané události, a tedy i nedostatkem kritičnosti, neboť zemřelý se těsně po smrti už ze společenských důvodů líčí spíše v těch slušných barvách. (To není výčitka vůči autorům *Sborníku*, ale holé konstatování faktu, který vychází i z psychologických souvislostí.) To nijak neubírá na hodnotě zmíněných textů, jež jsou jedinečným svědectvím; krom vzpomínek je ostatně součástí čísla i důkladná Danešova bibliografie.

Další texty, věnované osobě Jiřího Daneše,² nicméně vesměs vycházely právě z tohoto danešovského dvoučísla. To se týká především jednotlivých životopisných článků k různým výročím, ale i rozsáhlejších textů, jako třeba „cestovatelské“ encyklopedie Josefa Kunskeho a přiznám se, že i některých starších textů mých.

¹ Sborník ČSZ 34, 1928, č. 5-6; též jako samostatný otisk.

² Souhrnně sepsáno in: Martínek (2008), s. 74-75.

(Najdou se nicméně i výjimky, jako je zajímavé zhodnocení Danešovy vojenské kariéry v článku P. Kodery pro *Historii a vojenství*.) Jinak ale dále zůstává vynikajícím vědcem, milým kolegou, snaživým a svědomitým reprezentantem své země apod. Vzhledem k tomu, že jsem se v poslední době Danešovou osobností důkladně zabýval v souvislosti se svou doktorskou prací na Univerzitě Hradec Králové a následnou připravovanou monografií, si dovoluji na několika příkladech obraz osobnosti Jiřího Daneše doplnit a opravit. Využil jsem k tomu nejen důkladnou excerpci Danešova osobního fondu, uloženého v Archivu AV ČR, ale i mnoha dalších, dosud minimálně či vůbec nepoužitých pramenů. Cílem textu není dehonestovat badatele, ale ukázat, že veškeré konstrukce, založené na neúplném pramenném materiálu, se mohou rychle zhroutit pod jinými fakty, a také předvést, jak nutná je znalost osobnosti a dějinného kontextu předtím, než začnu zkoumat jeho dílo a myšlení, jak je nyní trendem při výzkumu historie geografie (Matlovič, Matlovičová 2015). Jak řekl anglický badatel E. H. Carr: „než začnu zkoumat historii, zkoumám historika...“; toto pravidlo jednoznačně platí i pro výzkum v dalších oborech včetně dějin geografie.

Obrázek 1: Jiří Viktor Daneš, cca 1927.

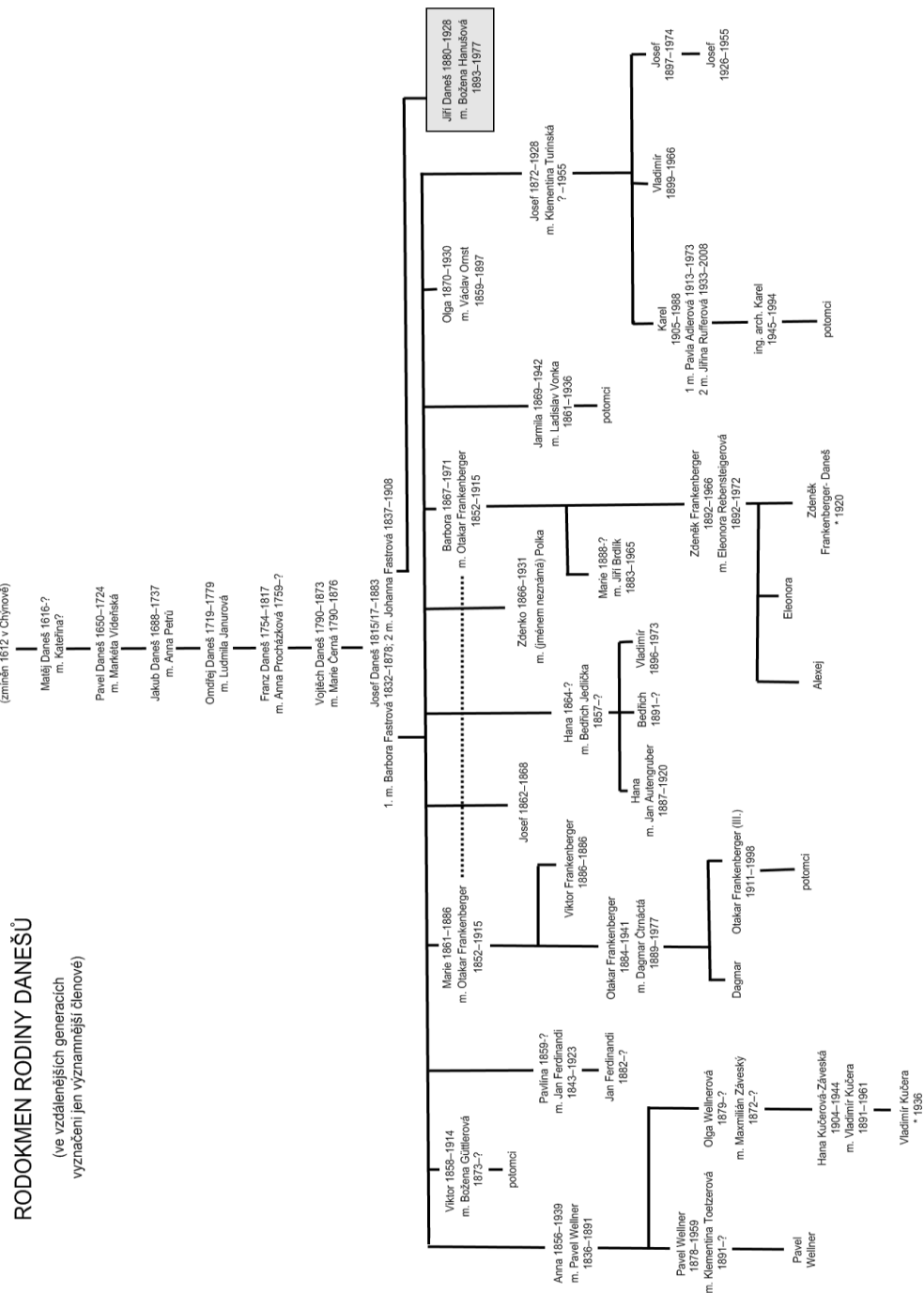
Zdroj: Album representantů všech oborů veřejného života československého, Praha 1927.

1.1 Daneš a jeho rodina

Základní sociální sítí, která formuje osobnost, je v naprosté většině rodina, případně širší příbuzenstvo; proto by jedním z rozhodujících bodů biografického výzkumu měl být genealogický výzkum, který může často přinést nečekané souvislosti. Rodina Jiřího Daneše byla nesmírně početná – měl celkem 11 sourozenců (byl z nich nejmladší) a až na jednoho bratra, který zemřel v dětském věku, je všechny zažil osobně, jakkoli v 19. století byla úmrtnost v nižších věkových skupinách významně vyšší, než dnes. Přitom – opět s ohledem na dosavadní literaturu, tedy především onen nekrologový svazek *Sborníku ČSZ* – je zmiňován především jeho děd, obrozenecký radikál a revolucionář Petr Fastr (1801–1868), jakkoli právě jeho Jiří Daneš zažít nemohl a věděl o něm jen z vyprávění, jakkoli lze předpokládat, že matka i strýc (který jej po otcově smrti zčásti vychovával) jistě drželi fastrvskou paměť v úctě.

Pokud se nicméně podíváme na rodokmen, přiložený k této práci, těch příbuzných, kteří mohli ovlivňovat, bylo daleko víc, a mezi nimi řada významných osobností: mj. Otakar Frankenberger (profesor ORL), vysoký činitel českého bankovníctví Maxmilián Závěský, diplomat Pavel Wellner, v širším příbuzenství pak i třeba Kamil Krofta nebo dokonce Bedřich Smetana.

Obrázek 2: Rodokmen Jiřího Daneše.

Zdroj: vlastní práce autora.

Přesným příkladem vlivu příbuzenstva je pak Danešův příchod na bratislavskou univerzitu v roce 1923. Jakkoli již na sklonku desátých let, tj. před australskou anabází, se Jiří Daneš Slovensku věnoval, byl jeho druhý paralelní vysokoškolský úvazek v letech 1923-25 jistě velkou zátěží i pro člověka, který je cele oddán vědeckému bádání (děti Daneš neměl a manželka s ním podnikla i většinu cest z doby po sňatku v roce 1914).

Uznejme ale, že se těžko odolává nabídce, když rektorem v období rozhodování je tchán (literární vědec Josef Hanuš) a v pedagogickém sboru sedí další dva příbuzní, synovec Zdeněk Frankenberger – mimochodem zřejmě Danešovým přičiněním zasahující i do geografie – a manžel neteře, lékař Josef Brdlík. Vzhledem k tomu, jak se u Danešů „držela“ rodina (a Jiří Daneš její různé souvislosti prý dokonale znal, viz Strettiová 1947), šlo o nabídku, kterou prostě odmítnout nešlo...

1.2 Vztahy v geografické obci

Pokud se opět vrátíme do sekundární literatury, dočteme se, jak byl Daneš oblíbeným učitelem a kolegou, takřka vzorem lidského chování. Jedině snad Karel Domin naznačil, že jeho přítel Daneš trpěl dlouhá léta *neurosou*, snad z pracovního přepětí. Pokud ale máme k dispozici další dokumenty (k nimž se za chvíli dostanu), vychází opět Danešův portrét jako člověka jinak.

Pro poznání vztahů člověka k druhým je jedinečným dokladem jeho korespondence, najmě pak ta soukromá. V případě Jiřího Daneše máme její zlomky k dispozici mimo jiné v dochovaných souborech dopisů, které posílal z cest své matce (konkrétně šlo o cesty po Bosně v roce 1901 a po USA v roce 1904) a jež jsou dnes uloženy v jeho osobním fondu v Archivu AV ČR. Především série 17 dopisů z americké cesty je jedinečným „ego-dokumentem“, v němž Jiří Daneš leccos prozradil nejen ze života americké společnosti, ale také z vědecké obce české, přičemž se zde nemusel nijak stylizovat.

Díky tomu máme k dispozici i několik Danešových náhledů na jeho kolegy – příznačně jde vesměs o ty z nich, kteří nevystupují mezi autory vzpomínek z roku 1928. Zjistíme, že za svého rivala považoval o málo staršího meteorologa Stanislava Hanzlíka (*Dobrý hoch, trochu naivní, domýšlivý na své američanství...*), a také že neměl úplně dobré vztahy s prvním předsedou ČSZ, geologem Janem Nepomukem Woldřichem (*Woldřich se svou koterií pracuje jaksi proti mně...*); zde se zřejmě obával, že by ho snad mohl přerůst Woldřichův syn, který pak skutečně nastoupil akademickou kariéru, ale na brněnské technice.

Velmi kritický pak Jiří Daneš byl vůči osobnostem tehdy známých cestovatelů, které bychom dnes zařadili do kategorie „úspěšných turistů“: v jednom z dopisů přímo napsal, že „*Bojujeme proti lidem jako Kořenský, Guth aj. našim „slavným cestovatelům“*“. Kdo si přečte některý z Kořenského cestopisů, kdy pan řídící ze Smíchova cestoval doslova od hotelu k hotelu a od krajanu ke krajanovi, pochopí rozhořčení mladého vědce – Danešovi bylo tehdy čtyřiaadvacet. Velmi příkře pak vychází hodnocení jiného badatele, který si přes jisté výhrady nicméně drží své jméno do současnosti: *...s humbukářem nejhoršího zrna Absolonem, tahatí českou veřejnost za nos, přitom ale zbaviti se nároku na vědeckou kvalifikaci?* Zde možná Daneš trochu moravskému archeologovi křivdil, našli by se humbukáři ještě větší; zde ale zřejmě můžeme hledat kořeny toho, proč Karel Absolon v Praze vlastně nikdy nezískal řádnou plnou profesuru geografie, ač o ní bylo jednáno.

1.3 Diplomatické faux-pas

Stejně, jako životopis Jiřího Daneše, zůstala dosud jen málo prozkoumaná jeho diplomatická kariéra. Většina autorů se prostě smířila s tím, že „Daneš se dal plně do služeb nové republiky“ a v rámci svého angažmá jako generální konzul v Sydney vzorně plnil své povinnosti.

Realita – zejména po prozkoumání archivních pramenů, zde především osobního spisu Jiřího Daneše v Archivu Ministerstva zahraničních věcí a materiálů vzniklých činností konzulátu v Sydney v příslušné době – opět byla poněkud jiná. Jeho nástup do diplomacie byl zřejmě spíše dílem náhody: sám píše (v předmluvě k *Třem letům při Tichém oceánu*), že dostal nabídku od někoho z ministerstva zahraničí; hypoteticky se nabízí například jeho kolega z univerzity, vzdálený příbuzný a pozdější ministr Kamil Krofta, kontakty měl ale také přímo na Edvarda Beneše (ať již přes společného přítele Hodžu, tehdy se politicky angažujícího botanika Karla Domina, nebo přes tchána Josefa Hanuše, jeden čas Benešova kolegu z obchodní akademie). Původně předpokládal, že půjde o působení v jihoslovanských zemích; Austrálie byla až „druhou volbou“ a Daneš svou činnost bral spíše jako povinnost, než že by diplomacie byla jeho snem. Jak psal právě Kroftovi,³ těšil se, až mu diplomatické působení skončí a bude se moci vrátit k vědě.

Ještě větším problémem se staly finanční otázky Danešova působení. V Austrálii totiž nechal z peněz konzulátu vyplácet poměrně vysoké částky jistému panu Dietschovi, který o sobě nepravdivě tvrdil, že je československým státním občanem; když se na nesrovnalost přišlo, byl Daneš požádán, aby peníze vrátil zpět, ale protože byl tou dobou (podzim 1927) mimo republiku, byla žádost odložena... a po geografově tragické smrti bylo nakonec rozhodnuto příslušnou pohledávkou, jako nedobytnou, odepsat. Stejně tak se zjistilo, že Daneš ve své konzulské éře současně stále pobíral plat vysokoškolského profesora, ačkoli reálně byl na druhém konci zeměkoule. Zde nakonec úřady ukončily jednání s tím, že peníze jistě pobíral „bona fide“ a *určitě* již došlo k promlčení.

Vedle toho ovšem spisy v Archivu ministerstva zahraničí obsahují i celou řadu dalších materiálů, včetně Danešových zpráv o situaci v Austrálii počátku 20. let, které jsou velmi zajímavým pramenem nejen pro studium česko-australských vztahů, ale i dějin Austrálie jako takových.

1.4 Hrob

A konečně poslední otázka – kde je vlastně Danešův hrob? Dobová literatura mluví o provedené tryzně, o urně, přivezené z USA, ale jak je to s místem jejího uložení?

Dohledání Danešova hrobu představovalo skutečně delší výzkum (a hodiny obchozené po hřbitovech v Praze i okolí), než se autor tohoto pojednání dostal ke kýženému výsledku. Hrob Jiřího Daneše se nachází v Praze-Strašnicích, v sousedství krematoria, kam byla – dle informace z hřbitovní správy, jejíž pracovnícím mnohokrát děkuji za spolupráci – urna uložena v roce 1937. Později do hrobu, označeného číslem 11-4938, byla uložena urna jeho manželky Boženy († 1977!), a pak ještě dalších osob – podle nápisu to byli Jiřina Scheringerová, Artur Scheringer a ing. Olga Hnízdová. Jejich vztah k rodině Danešů mi zatím zůstává neznámý. Mimochodem na hrobě je špatné datum Danešova úmrtí – 10. dubna 1928...

³ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, fond Daneš Jiří Viktor, karton č. 2 (osobní korespondence), dopis z července 1922.

Obrázek 3: Hrob Jiřího Daneše.

Foto: Jiří Martinek 2013.

2. Závěr

Osobnost Jiřího Daneše patří jistě k nejvýznamnějším, které prošly dějinami naší geografie. Ve své době vynikl jako geograf (jeden ze zakladatelů české geomorfologie) i cestovatel, jeho cestopisy patřily k velmi čteným, svůj kus práce odvedl i při zakládání naší diplomatické služby a v navazování česko-australských a česko-novozélandských styků. Přesto se mu důkladného monografického zpracování dostává až v současné době v rámci práce autora tohoto příspěvku.

Text nemá za úkol podat Danešův životopis či zhodnotit jeho život a dílo. Je spíše diskusním příspěvkem, ukazujícím, že bez důkladného studia života osobnosti není možné zhodnotit vědce, například jen na základě studia jeho díla, a že každý zjištěný detail může zcela rozbít jen „pravděpodobnou“ konstrukci.

Pokud příspěvek začal citátem z E. H. Carra, může citátem také skončit – tentokrát z pera J. W. Goetha: *Šedá všechna teorie, věčně zelený strom života...*

Literatura

CARR, E. H. (1967): *Co je historie*. Svoboda, Praha, 167 s.

ČSZ (1928): *Život a práce prof. J. V. Daneše*, Praha 1928 (zvl. otisk ze Sborníku ČSZ).

DANEŠ, J. V. (1925-26): *Tři léta při Tichém oceáně*. Fr. Borový, Praha, 670 + 650 s.

MARTÍNEK, J. (2008): *Geografové v českých zemích 1800–1945 (biografický slovník)*. Historický ústav, Praha, 245 s.

MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2015): *Geografické myslenie*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Prešov, 2015, 321 s.

STRETTIOVÁ, M. (1947): *O starých časech a dobrých lidech*, 5. vydání. Topičova edice, Praha, 381 s.